

הלכות תלמוד תורה פרק א

מצוות הלכות תלמוד תורה

יש בכללן שתי מצוות עשה,

- ראשונה, ללמוד תורה,
- שניה, לכבד מלמדיה ויודעיה.

וביאור שתי מצוות אלו בפרקים אלו.

מנין המצות הקצר

(יא) ללמוד תורה וללמדה, שנאמר "ושננתם לבניך" (דברים ו:ז).

(רט) לכבד החכמים, שנאמר "מפני שיבה תקום" (ויקרא י"ט:ב).

ספר המצוות

מצוות עשה, י"א

היא שצונו ללמוד תורה וללמדה וזהו הנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו

ושננתם לבניך

וכתוב בספרי לבניך אלו התלמידים שהתלמידים קרויים בנים שנאמר יצאו

בני הנביאים,

ושם נאמר ושננתם שיהיו מחודדים בתוך פיך כשאדם שואלך דבר לא תהא

מגמגם לו אלא אמור לו מיד.

וכבר נכפל זה הצווי פעמים רבות ולמדתם ועשיתם למען ילמדון,

וכבר נתפזר הצווי והזרוז על מצוה זו במקומות רבים מן התלמוד, והנשים אין חייבות בה מאמרו ולמדתם אותם את בניכם אמרו בניכם ולא בנותיכם כמו שהתבאר בגמרא (קדושין ל"ו).

מצוות עשה רט

היא שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם. והוא אמרו יתעלה "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". ולשון ספרא "תקום והדרת" קימה שיש בה הדור. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בפרק ראשון מקידושין (פרק "האשה נקנית").

ודע שעם היות מצוה זו מחוייבת לאנשים כולם בכלל - כלומר לכבד החכמים ואפילו לחכם ששוה לו בחכמה, כמו שבארו באמרו (בבא מציעא לג.) תלמידי חכמים שבבבל (היו) עומדים זה מפני זה -

דע שיש בכבוד דברים נוספים על התלמיד. וזה כי כבוד התלמיד לרבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא מחוייב לחכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא, כי הם כבר בארו שחוק רבו עליו כחוק אביו, שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו. ובבאור אמרו (שם) אביו ורבו - רבו קודם.

וכבר אמרו (סנהדרין ה:) שאינו מותר לחלוק עם רבו, רוצה לומר בחלוק לצאת מהוראתו ודינו ושיסמוך בחכמתו וילמד או ידון ויורה, אלא אם כן יתן לו רשות. ואין מותר לו להתקוטט עמו או להתרעם ממנו ולא לחשדו, שיהרהר אחריו בפועל או במאמר ממיני הרהור, כי אפשר שלא רצה זה.

ובפרק חלק (סנהדרין קי.) אמרו כל החולק על רבו כאילו הוא חולק על השכינה, שנאמר "בהצותם על ה'", וכל העושה מריבה עם רבו כאילו עושה מריבה עם הקב"ה, שנאמר "המה מי מריבת קדש" וגו', וכל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה, שנאמר "לא עלינו תלונותיכם כי על ה'", וכל המהרהר על רבו כאילו מהרהר על השכינה, שנאמר "וידבר העם באלהים ובמשה". וזה כולו מבואר כי מחלוקת קרח ומריבת בני ישראל ותלונתם והאשימם וחשדם אמנם היה עם משה שהיה רבן של כל ישראל ושם הכתוב כל ענין מהם על ה'.

ובבאור אמרו (פרק ד, משנה יב) מורא רבך כמורא שמים.

וזה כלו לקוח בראיה מהיות הכתוב מצוה לכבד את האבות והחכמים כמו שהתבאר במקומות רבים מהתלמוד, לא שהיה מצוה בפני עצמה, והבן זה.

פרק א

חייב תלמוד תורה

א.

נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה,
אבל קטן - אביו חייב ללמדו תורה, שנאמר "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" (דברים י"א:ט).

ואין האשה חייבת ללמד את בנה, שכל החייב ללמוד חייב ללמד:

כשם שאדם חייב ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר
"והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד' ט').

ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל
 התלמידים, אף על פי שאינם בניו, שנאמר **"ושננתם לבניך"** (דברים ו' ז'), מפי
 השמועה למדו, **"בניך"** אלו תלמידיך, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר
"ויצאו בני הנביאים" (מלכים ב' ג' ג):

ההבדל בין בנו לבן חברו

אם כן למה נצטווה על בנו ובן בנו? להקדים בנו לבן בנו, ובן בנו לבן חברו.
 וחייב לשכור מלמד לבנו וללמדו, ואינו חייב ללמד בן חברו אלא בחינם:

מי שלא לימדו אביו - חייב ללמד את עצמו כשיכיר, שנאמר **"ולמדתם
 אותם ושמרתם לעשותם"** (דברים ה' א').

וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה, מפני שהתלמוד מביא
 לידי מעשה, ואין המעשה מביא לידי תלמוד:

היה הוא ללמוד תורה ויש לו בן ללמוד תורה - הוא קודם לבנו.
 ואם היה בנו נבון, ומשכיל מה שילמד יותר ממנו - בנו קודם.
 ואף על פי שבנו קודם - לא יבטל הוא, שכשם שמצוה עליו ללמד את בנו
 כך הוא מצווה ללמד את עצמו:

לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך ישא אשה, שאם נשא אשה תחילה אין דעתו פנויה ללמוד.

ואם היה יצרו מתגבר עליו עד שנמצא שאין ליבו פנוי - ישא אשה ואחר כך ילמד תורה:

מאמתי מתחיל אביו ללמדו תורה? משיתחיל לדבר מלמדו "תורה צוה לנו משה מורשה" וג' (דברים ל"ג), ופסוק ראשון מפרשת שמע.

ואחר כך מלמדו מעט מעט, פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע, לפי בוריו - מוליכו אצל מלמד התינוקות:

היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר - נותן לו שכרו. וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה:

מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר - מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבעל פה - אסור ללמדה בשכר, שנאמר "ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני י"י אלהי" וג' (דברים ד"ה) - "מה אני בחינם למדתי, אף אתם בחינם למדתם ממני", וכן כשתלמדו לדורות, בחינם, כמו שלמדתם ממני":

לא מצא מי שילמדו בחינם - ילמוד בשכר, שנאמר "אמת קנה" (משלי כ"ג:ג).

יכול ללמוד לאחרים בשכר, תלמוד לומר "ואל תמכר" (משלי כ"ג:ג'), הא למדת שאסור לו ללמד בשכר אף על פי שלימדו רבו בשכר:

מצות לימוד תורה

יא.

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל ייסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו. אפילו עני המחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים - חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א':ח') :

יב.

גדולי חכמי ישראל היה מהם חוטבי עצים, ומהם שואבי מים, ומהם סומין, ואף על פי כן היו עוסקין בתורה ביום ובלילה, והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו:

יג.

עד אמת חייב אדם ללמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר "ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך" (דברים ד':ט'), וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שכח.

שילוש לימוד

וחייב לשלש את זמן למידתו,

- שליש - בתורה שבכתב,
- ושליש - בתורה שבעל פה,

- ושליש - יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מדבר, וידמה דבר לדבר, וידין במידות שהתורה נדרשת בהן, עד שידע היאך הוא עיקר המידות, והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה, וענין זה הוא הנקרא תלמוד:

יד.

כיצד?

היה בעל אומנות, והיה עוסק במלאכה שלש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע

- קורא בשלש מהן בתורה שבכתב,
 - ובשלש בתורה שבעל פה,
 - ובשלש מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר.
- ודברי קבלה בכלל תורה שבכתב הן, ופירושן בכלל תורה שבעל פה, והענינות הנקראין פרדס בכלל התלמוד:

טו.

במה דברים אמורים, בתחילת תלמודו של אדם, אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא לתלמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה - יקרא בעיתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה, כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב ליבו וישוב דעתו:

אשה שלמדה תורה - יש לה שכר, אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטוות, וכל העושה דבר שאינו מצווה עליו אין שכרו כשכר המצווה שעשה, אלא פחות ממנו.

ואף על פי שיש לה שכר, ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, והן מוציאים דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן:

אמרו חכמים, כל המלמד את בתו תורה כאילו לימדה תפלות. במה דברים אמורים, בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב - לא ילמד אותה לכתחילה, ואם לימדה אינו כמלמדה תפלות: